

STERN SAMU

JELSZAVAK ÉS KÖZGAZDASÁG

*Előadás a Magyar Cobden Szövetség szemináriumában
1931. évi január hó 27-én.*

A MAGYAR COBDEN-SZÖVETSÉG KIADÁSA BUDAPEST

Korvin Testvérek Budapest

FISCHER ÖDÖN elnök

Mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim!

A Magyar Cobden Szövetség ülését megnyitom és melegen üdvözlöm mai előadónkat, Stern Samu ömértóságát.

Stern Samuban a magyar üzletember legértékesebb és legnobilisabb típusát köszöntjük, aki cselekedetekkel, reális, pozitív munkával veszi ki részét az ország gazdasági újjáépítésében.

A Cobden Szövetség előadásai sorában eddig már sok értékes gazdaság-elméleti szempontot ismertettek. Ma este azonban a gyakorlat embere szólal meg, a legjobban tájékozott szakemberek egyike, akit nem elméleti megfontolások, hanem az egészséges kereskedői ösztön, a becsületes üzleti felfogása és az előrelátó józanság vezérelnek munkásságában. És az eredmény azt bizonyítja, hogy ez a hármasszövetség olyan hatalom, melyre bátran bízhatta magát Stern Samu és bátran bízhatja magát az egész magyar kereskedőtársadalom.

Az építés politikáját jelenti ma öméltósága neve, a konstruktív gazdaság politikáét, – az elmúlt esztendőök destruktív hivatalos gazdaság-politikájával szemben.

Halkszavú és póz nélkül való ember, ki terveiben és munkájában leli gyönyörűségét. Feltűnni akarás nélkül tűnt ki embertársai köréből; azon kevesek közé tartozik, akiknek nincsenek ellenségei, de vannak barátai.

Közéleti szereplése olyan területen játszódik le, ahol nem érvényesülnek jelszavak, mert az Ige és az emberszeretet lépnek helyükbe.

A jelszavak dinamikájának pozitív és negatív hatásától egyaránt távol tartva magát, – ma a közgazdaságot nyugtalanító és veszélyeztető jelszavakat fogja magyarázni és kritizálni.

Öméltósága eddig sohasem ült le az előadói asztalhoz és hogy mégis eljött hozzánk, evvel azt bizonyítja, hogy érzi, hogy a mai súlyos időkben szükség van arra, hogy a gazdasági élet specialistái szólaljanak meg. Ma a szaktudásnak és a tehetségnek lehet elsősorban szava és hangja és meggyőző ereje.

Kérem öméltóságát, tartsa meg előadását.

Melyen tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Mindenekelőtt hálás köszönetet kell mondanom azért a kitüntető üdvözlésért, amellyel engem a Cobden Szövetség igen tisztelt elnöke megtisztelni szíves volt. Tisztességnek és kitüntetésnek tartom, hogy a közgazdasági, az irodalmi, művészeti és társadalmi kiválóságok sorában, akiket a Cobden Szövetség erre a pódiumra meg szokott hívni, én-hozzám is fordultak, aki nem vagyok a tollnak embere és a közgazdaságban is csak a gyakorlat terén működöm.

De talán éppen azért, mert a közgazdasági élet gyakorlati terén működöm, tudok egynéhány adalékkal hozzájárulni ama visszasságok demonstrálásához, amelyek a magyar gazdasági élet üdvös haladását és szabad fejlődését megakasztják, talán éppen ezért tudok néhány olyan szemponttal szolgálni, amelyek gyakorlatilag világitanak reá azokra az

anomáliákra, amelyek normális körülmények között is károsak volnának, a mai súlyos és válságos gazdasági viszonyok között azonban egyenesen veszedelmesek lehetnek.

Előadásomnak tárgyául azt választottam, hogy *egyed, immár közismert jelszavak hatását a közgazdasági életben* megvilágítsam. Hónapok óta volt szíves a Cobden Szövetség a maga előadásainak sorozaiban ezt az előadást hirdetni és érdekes, hogy éppen a legutóbbi hónapokban közgazdaságunk nem egy hivatott tényezője foglalkozott a sajtóban és a nyilvánosság előtt ugyanezzel a témával, – jeléül annak, hogy ez a kérdés ma valóban mennyire aktuális és hogy a jelszavak térhódítása a közgazdasági életben mennyire foglalkoztatja a leghivatottabbakat is. Ama sok és érdekes megnyilatkozás után, amely e kérdés körül az utóbbi időben elhangzott, nem óhajtok a magam részéről új tanok, új igazságok fölfedezésével szolgálni, de legyen szabad megkísérelnem, hogy a megállapításokat és igazságokat, amelyeket előttem mások is hangoztattak már, a magam tapasztalatai alapján foglaljam előadásomba.

Jelszavakkal van tele a politikai, a társadalmi élet és – sajnos – a közgazdasági élet is. A különböző jelszavak valóságos hangzavara tobzódik és minden

józan eszűnkre szükség van, hogy a sok, egymásnak ellentmondó igazságból az adott alkalomra helytálló igazságot kihámozzuk.

A politika sem engedhetné meg magának a jelszavakkal való játéknak ezt a fényűzését, de még veszedelmesebb ez a játék a jelszavakkal a közgazdasági élet terén és csak *Teleszky Jánosnak*, közgazdasági életünk e kitűnőségének nyomdokain haladok, amikor megállapítom, hogy a jelszavak uralomra jutása egy téren sem jelent olyan veszedelmet és sehol sem járhat annyi kárral, mint a közgazdaság terén, mert a közgazdasági életnek megvannak a maga törvényszerűségei, amelyek épp olyan kérlelhetetlen következetességgel működnek, mint a természeti törvények.

Tulajdonképpen a nagy politikában is csak egy politikát volna szabad ismerni: *az élet politikáját*, azt a politikát, amely az életet nyugalmasabbá, jobbá teheti. És fokozottan áll ez a követelmény a közgazdasági politikára. A közgazdasági élet terén csak realitásokkal szabad számolni, amelyek tényekkel és adatokkal ellenőrizhetők. Itt nincs helye hangzatos jelszavaknak és a törvényszerű fejlődés, a szerves összefüggések megdöntik a még oly tetszetősnek látszó jelszavakat is.

De ha a politikában talán még lehet a jelszavak által fölkellett tömeghangulatokkal bizonyos eredményeket elérni, már a közgazdaság terén jelszavakkal csak tömeghangulatot lehet kelteni, – de eredményeket elérni nem lehet.

És mégis tömegesen burjánzanak a közgazdaság terén is a jelszavak. És talán egyetlen probléma körül sem burjánzik fel annyi jelszó, mint a *drágaság* problémája körül.

A drágaság az egyetlen jelszó, amely az idők változásán keresztül állandóan napirenden szerepel. Minden időben és mindenkor hangzott a panasz a drágaság ellen és mindezeknek a panaszoknak állandó refrénje, hogy mennyivel olcsóbb volt az élet tízhúsz évvel ezelőtt, vagy apáink, nagyapáink korában. Ha visszalapozzuk az újságokat tizenöt-húsz évre, a béke úgynevezett boldog korszakára, akkor is ugyanazokat a sopánkodásokat halljuk, mint ma – az elviselhetetlen drágaság ellen. Elszörnyűködve jegyzi fel például a krónika 1831-ből, tehát most pont száz éve, hogy: rettenetes, 28 forint már az élő tehén ára, a tojás tucatjáért pedig 21 krajcárt is el kérnek, holott tíz éve, 1820-ban, csak 17 krajcárba került! És a háború előtt közgazdasági tanulmányok egész könyvtára, újságcikkek egész légiója panasz-

kodott ugyanúgy a drágaság ellen, mint ahogy ma panaszkodnak.

Száz évvel ezelőtt a drágaságnak az volt a kiáltó példája, hogy az élő tehénnek 28 forint volt az ára, a tojásé csaknem 2 krajcár, az icce tejé (körülbelül háromnegyed liter) pedig 7 krajcár. Ma persze, amikor 4-500 pengős tehénárak vannak, amikor a tojás darabja 12-14 fillér, a tej literje 36 fillér, tűneményes olcsóságnak tűnnek fel ezek a száz év előtti árak, holott az akkori és a mai árak között belső érték tekintetében talán nem is olyan nagy a különbség. Mert a drágaság nem azokban a számokban fejeződik ki, amelyek egyes időszakokban az egyes cikkek árait jelzik, hanem abból a különbözetből adódik, amely a kereseti viszonyok és a szükségletek árai között tátong. És a helyes közgazdasági politikának éppen az volna a feladata, hogy ezt a differenciát minél erőteljesebben csökkentse és a keresetet megfelelő arányba hozza a szükségletek áraival.

Ma azt mondják, hogy ezt a helyes arányt a közvetítő kereskedelem túlkapásai miatt nem lehet elérni és a jelszó agitációs erejével azt panaszolják fel, hogy drágaság azért van, mert a termelőt nem tudják közvetlenül a fogyasztóval összehozni, mivelhogy a termelő és a fogyasztó közé a kereskedelem

kapcsolódik közbe, ami a fogyasztási cikkeknek fölösleges módon való drágítását idézi elő. Ezek a jelszavak tehát nemcsak azzal vádolják a kereskedelmet, hogy fölösleges szerv, hanem egyúttal mint árdrágítót állítják be. Orvosságként pedig azt a jelszót hirdetik, hogy *a közvetítő kereskedelem kikapcsolásával hatósági üzemeket, szövetkezeteket* kell létesíteni, mert ezek vannak hivatva arra, hogy a kereskedelem túlkapásait kiküszöböljék és árnivelláló hatásukkal a kereskedelmet a helyes útra tereljék.

Ezek a jelszavak a közvetítő kereskedelem nagy részét valóságos *uzsorás színében* állítják be és hangzatosan hirdetik, hogy a mai magas árak mennyire jogosulatlanok, hogy túlnagy a különbség, amely a gazdának fizetett ár és a fogyasztótól követelt ár között mutatkozik. Mindezeket a vádatokat azonban csak nagy általánosságban hangoztatják, de hogy *minek következtében* áll elő ez a nagy különbség a cikkek áraiban, *miért* nem jogosultak ezek az árak és *hogyan hol, miként* lehetne lejjebb szállítani ezt a különbséget, arra a komoly kritika nemigen próbál oknyomozóan rávilágítani.

Fel kell vetnünk végre a kérdést, hogyan lehet a közvetítő kereskedelem ellen az uzsorának vádját emlegetni, amikor nap-nap után kell tapasztalnunk

hogy régi kereskedelmi cégek és vállalatok sorra inzolvenciába, kényszeregyezésbe kerülnek? Ha a kereskedők uzorahasonra dolgoznának, akkor ebből az következne, hogy a kereskedői cégek és vállalatok ebbe a nagy haszonba sorra meggazdagodnának vagy legalább is jól megélnének, de semmi szín alatt sem következne belőle az, hogy egymás után sorra tönkremennek.

A drágaság körül a tévtanok egész tömkelege keletkezett. Nézzünk csak szembe mindenekelőtt a *szövetkezeti* jelszóval.

A szövetkezet tulajdonképpen azt kellene hogy jelentse, hogy altruista alapon összeáll a társadalom egy rétege, – mondjuk a köztisztviselők, vagy egy bizonyos másik foglalkozási ágak tagjai – azzal, hogy a saját tagjait a fogyasztási szükségletekkel el fogja látni. Az ilyen szövetkezet volna az, amely annak, amit a szövetkezeti jelszó hirdet, tulajdonképpen megfelelne. De vájjon nálunk hogyan festenek a valóságban a jelszavak által propagált szövetkezetek? Minálunk a szövetkezetek elsősorban lehetőleg állami támogatást, kamatmentes hitelt igyekeznek szerezni azon a címen, hogy így olcsóbban tudjanak gondoskodni a tagjaikról. Ezek a szövetkezetek, amelyeket egyszerűen *Mszövetkezeteknek*

kell minősítenem, nem is a társadalom egy-egy körülhatárolt rétegének tagjaiból alakulnak, hogy ezeket aztán a társulás alapján olcsóbban szolgálják ki, hanem – amint általánosan tudva van, – tulajdonképpen mindenki számára rendelkezésre állanak, mindenféle kinyitják az üzleteiket, éppúgy, mint a kereskedő, és boldog-boldogtalan számára éppúgy árusítanak, mint a kereskedő. A rendes kereskedői üzletektől ezek a szövetkezeti üzletek csak abban különböznek, hogy nem viselik azokat az általános terheket, amelyek a kereskedőt terhelik, hogy állami szubvenciót, kamatmentes hitelt élveznek, de azért mégsem tudnak olcsóbbak lenni, mint a kereskedő, a legtöbb esetben nem is tudnak prosperálni és amikor veszteséggel dolgoznak, ezt a veszteséget éppen a kereskedők és a fogyasztók adófillérjeiből származó állami szubvencióból pótolják. Erre mások is mutattak már reá.

De nézzük most már, hogy-miért nem tudnak olcsóbban dolgozni az ilyen szövetkezetek. Tudjuk, hogy a szövetkezetek fiókrendszerrel dolgoznak, minden fióknak megvan a maga külön vezetője és külön személyzete. Ezzel szemben a kiskereskedő a maga üzletében maga, vagy családja segítségével kezeli az árut, még pedig az aprólékosságig terjedő

gonddal kezeli azt, mert hiszen a maga áruját kezeli. A szövetkezeti fiók vezetője megkapja a maga rendes fizetését és az üzlet menetéért semmiféle rizikót nem visel. Ezzel szemben a kiskereskedő maga viseli üzletének egész rizikóját és már ezért is fokozottabban vigyáz üzletének helyes vezetésére és minden egyes fillérre. A szövetkezeti fióknak, ha többet nem, legalább olyan jövedelmet kellene az üzletből kihoznia, amely a fiók vezetőjének és személyzetének fizetését fedezze, de nem hoz ki annyit, mert ha ezt kihozná, nem dolgoznék deficittel, viszont a kiskereskedő meg van elégedve azzal a haszonnal is, sokszor talán még kevesebbel is, mint amennyit a fióküzletvezető fizetesként kap a szövetkezettől.

Azt lehetne ennek ellenében felhozni, hogy a kiskereskedő csak kisebb tételekben szerzi be az árut, tehát nem tudja azt olyan olcsón beszerezni, mint a szövetkezet, amely centrálisán és nagy tételekben végzi bevásárlásait és így olcsóbban vásárolhat. Ez az ellenvetés azonban nem áll meg, mert de facto a szövetkezet a maga centrális bevásárlásaival sem vásárol olcsóbban, mint a kiskereskedő, de ha még olcsóbban is vásárolna a szövetkezet, akkor is ez a differencia rá megy a központi adminisztráció költ-

ségeire, amelyek busásan felemésztik azt az előnyt, amit a centrális bevásárlás esetleg jelentene.

Ilyen körülmények között az olcsóság problémáját a szövetkezetek nem tudják megoldani. Akkor már sokkal egyszerűbb megoldást ajánlott annak idején a magas klérusnak egyik kiváló tagja, akihez a szövetkezeti jelszópropaganda mézesheteiben egy falu küldöttsége azzal a kérelemmel járult, hogy segítse őket egy szövetkezeti fióközlethez, mert a falubeli zsidó szatócsnál nagyon drágán kénytelenek vásárolni,

— Hát hány zsidó van a falujukban? – kérdezte a küldöttségtől őeminenciája.

— Bizony csak egy zsidónk van, – volt a válasz.

— Nos akkor hozassanak a faluba még legalább hármat, azok majd konkurrenciát csinálnak az ottlevő zsidónak, s így aztán majd olcsóbban vásárolhatnak. De a szövetkezeti üzlettől hiába várnak nagyobb olcsóságot.

Ez a helyzet pedig nemcsak most áll fenn így, amikor ily súlyos gazdasági viszonyok között vergődünk, hanem akkor is fennállott már, amikor normális gazdasági viszonyok uralkodtak. A kereskedelemellenes hangulat tehát a békében sem volt igazolva, még kevésbé van igazolva most, amikor a

kereskedő épp úgy sínylődik a nehéz gazdasági helyzet súlya alatt, mint a fogyasztó.

Térjünk most reá a *hatósági üzemekre*, amelyeknek szintén azt a hivatást tulajdonítják, hogy a drágaságot leszorítsák. Azt hirdeti a jelszó, hogy a hatósági üzemek az árak szabályozására vannak hivatva és ezzel az árszabályozó hatásukkal akarják igazolni létjogosultságukat, az árszabályozás érvényesítésére pedig beállítanak 50-60 kis üzletet. Ez a jelszó sem bírja el a tények és adatok kritikáját, mert csak nem képzelhető el, hogy egy 50-60 kis üzletből álló apparátus árszabályozóként tud hatni sokezer üzlettel szemben, amelyek egy nagy főváros milliós lakosságát ellátni vannak hivatva. Még ha valamivel olcsóbb árakkal operálna is a hatósági üzem, akkor sem tudja a hatósági üzem a maga 50 üzletével egy milliós nagyváros egész vonalán az árszabályozást érvényesíteni, mert hiszen 50 üzletet nem lehet egy nagyváros területén úgy elhelyezni, hogy ezek a nagyváros egész lakossága számára hozzáférhető legyenek és annyira olcsóbban nem tudnak árusítani, hogy a lakosság számára érdemes volna a lakásától távollevő hatósági üzletbe elmenni és ott vásárolni, ötven kis üzlet forgalma elenyészik egy milliós nagyváros szükségleteivel szemben, ötven üzletbe egy

nagyváros lakosságának ellátását tömöríteni nem lehet.

De nem állja meg a számok kritikáját a hatósági üzem azért sem, mert ha a hatósági élelmiszerüzem a maga 50-60 üzletével tud is egyik-másik vonatkozásban olcsóbb lenni a rendes kereskedői üzletnél, ez azért van, mert ugyancsak aránytalanul kisebb teherrel dolgozik, mint a magánkereskedelem és kamatmentes pénz, olcsó helyiség, olcsó fuvarozás áll a rendelkezésére. Tegyük fel, hogy ezen a módon egy-egy hatósági üzletnek egy évre 10.000 pengő előnyt nyújtanak, ami nem sok és ami 50 üzletre kiterjedően 500.000 pengőt jelentene. Ez az összeg talán még nem játszanék szerepet egy nagyváros költségvetésében, de ha 50 hatósági üzlet helyett 500-at akarnának felállítani, amennyivel már lehetne is valóban árszabályozást érvényesíteni, akkor ez az összeg már tízszer 500.000 pengőre, vagyis 5 millió pengőre emelkednék és ilyen dimenzióban a hatósági élelmiszerüzem is csak úgy tudna fennállani, ha mint a szövetkezet, ráfizetéssel dolgoznék. Az ilyen 50-60 üzletre terjedő apparátus szolgálhat esetleg reklám, vagy demonstratív cégér gyanánt, de semmi esetre sem lehet az árszabályozás komoly tényezője.

Engedjék meg ezek után, hogy *egy-két példával*

közelebbről is rávilágítsak arra, hogy miképpen állunk a kereskedő illegitim haszonhajhászásának jelszavával az egyes fontosabb élelmiszercikkeknél. Vegyük a példát ama legközkeletűbb fogyasztási cikkek köréből, amelyek körül leghevesebben hangoztatják a drágaság jelszavát.

Szemrehányóan hangoztatják például: nem lehet, hogy amikor a gazda 21 fillért kap ab Budapest a *tej* literjéért, akkor a kereskedő 36 fillérért adja azt a fogyasztónak. És nem lehet, – mondják – hogyha a békében 30 koronás búzaár mellett 36 fillér volt a *kenyér* kilogrammjának az ára, akkor ma sokkal alacsonyabb búzaárak mellett drágább legyen a kenyér kilogrammja és 30%-kal nagyobb legyen az eltolás a búzaár, meg a kenyérár között, mint amilyen a békében volt.

Hogy az élelmiszerpiac terén sok minden vár rendezésre és hogy a legszükségesebb élelmicikkek árainál lehet bizonyos olcsóbságot teremteni, anélkül, hogy ezt a különbözetet a gazdatársadalomra hárítanák át, azt magam is vallom. Ezt azonban nem lehet jelszavakkal elérni. A hiba nem ott van, amiben azt a közkeletű jelszavak keresik, hogy tudniillik a kereskedő abnormális hasznot vesz, hanem abban, hogy a törvényszerű rendelkezések a piac helyzeté-

nek megfelelően nincsenek egyöntetűen keresztülvíve.

Sűrűn halljuk felvetni a kérdést, honnan van az, hogy például a tejkereskedelemben akadnak kereskedők, akik olcsóbban adják a tejet, mint a nagy tejavállalatok.

Erre a kérdésre válaszként rá kell mutatnom első sorban arra az anomáliára, hogy a törvényes rendelkezések éppen a tej tekintetében nem érvényesülnek egyöntetűen. Lehetetlen például az, hogy amikor a *tej* forgalombahozatalának szempontjából pontosan elő van írva, hogy a higiénia követelményének megfelelően kell eleget tenniük a tejvállalatoknak és milyen apparátussal kell külön telepeket berendezniük, annyira, hogy minden mulasztás, amelyet ezen a téren elkövetnek, büntetendő cselekményszámba megy, ugyanakkor szemet hunynak afölött, hogy egy kis réteg egyszerűen túlteszi magát a higiénia követelményein és minden rezsi-, vagy egyéb költség nélkül hozza forgalomba a tejet, nem gondolva azzal, hogy a nem higiénikusan kezelt tej a maga megszámlálhatatlan baktériumaival mily veszedelmekkel fenyegeti a fogyasztó egészségét. És tetejébe még ezeket a tejszállítókat állítják oda olcsóság tekintetében példagyánánt a kereskedelem elé.

Pedig tudnivaló, hogy az ilyen olcsó tejet sokszor igen drágán fizeti meg a fogyasztóközönség, mert az ilyen nem higiénikusan kezelt és ennél fogva baktériumokkal telített tej közvetítője a betegségnek. Akárhányszor a főváros tisztii főorvosa állapította meg az ilyen tejnek betegséget okozó káros mivoltát és talán a nagyközönség nem is tudja, hogy az ilyen tej a száj- és körömbetegségeknek, különösen pedig a tífusznak a legveszedelmesebb terjesztője. Sőt volt eset, hogy egy községből többeket be kellett oltani veszettség ellen, mert olyan tehén tejét bocsátották közöttük áruba, amelyet veszett eb mart meg.

És mégis még legilletékesebb helyekről is egyre hangzik a jelszó, hogy le kell szállítani a tejtermékek árait, anélkül azonban, hogy a gazda azért kevesebbet kapjon a tejért. E jelszó hatása alatt a földművelésügyi miniszter nemrégiben a Pénzügyi Központ revizoraival megvizsgáltatta a tejvállalatok könyveit, ámde a vizsgálat alapján kénytelen volt megállapítani, hogy a tejvállalatok nem hogy haszonnal, hanem veszteséggel dolgoznak. És ezek után mi történt? Az történt, hogy ugyanekkor egy másik miniszter, akinek felügyeleti hatáskörébe a kereskedelmi vállalatok tartoznak, egy nyilatkozatában megint csak a tejvállalatokat tüntette fel árdrágítóknak, tekintet nélkül arra,

hogy a földművelésügyi miniszter hivatalos vizsgálata mit állapított meg. Dehát hogyan képzelik ezek után a dolgot? Hogyan szállítsa le a kereskedelem az árakat? Talán csak nem úgy, hogy azt a veszteséget, amit a szövetkezet csak állami pénzekből tud pótolni, azt a kereskedelem indokolatlan árleszállítással a maga zsebéből fizesse reá?

A kenyér áránál is egyre halljuk a jelszószerű követelést, hogy ámbár a boletta fölemelte a liszt árát és ámbár sok egyéb más több-költség merül fel ma a kenyérgyártás terén, azért mégis a kenyér árának a békebeli viszonyokhoz kell arányosan alkalmazkodnia. Nem lehet a kenyér árát ma a békebeli viszonyokkal összehasonlítani. Békében kevesebb volt a rezsiköltség, a higiénikus berendezéssel sem törődtek annyira, mint ma és hol voltak azok a nagy társadalombiztosítási járulékok, amelyeket ma kell fizetni. Békében a sütőüzemek egész éjjel dolgoztak, míg most szigorú rendelet csak reggel öt órától fogva engedi meg a kenyér sütését. Ez egymagában is tetemes rezsiköltségtöbbletet jelent. És fel kell vetnünk a kérdést, miért szabad a kenyérgyári munkásoknak csak reggel öt órától fogva dolgozniok, miért nem kezdhetik meg a munkát már reggel három órákor? Hiszen akkor sem kellene nyolc óránál tovább

dolgozniok, ha reggel három órakor kezdik a munkát. Miért lehessen csak reggel hét órakor hozzáfogni a friss kenyér vagy sütemény kihordásához, amikor a dolgozó emberek nagyrésze már korán reggel munkába siet, amikor a kis gyermekeknek már reggel nyolc órakor iskolában kell lenniök, anélkül, hogy egy falat friss kenyérhez hozzájutnának? És miért nincs éppen minálunk megengedve az éjjeli munka a kenyérgyártás terén, amikor külföldön, sok szociális államban sem áll fenn ez a; tilalom? Végül, miért van az, hogy csak a kenyérgyárakban tilos az éjjeli munka? Miért nem tilos az éjjeli munka a textilgyárakban vagy más gyárakban? A textilgyárakban lehet éjszaka is dolgozni, *kombinét lehet éjszaka is gyártani, de kenyeret sütni éjszaka* – noha ily módon olcsóbbá lehetne tenni a kenyeret – *azt nem szabad?!*

Nézzünk most még egy közsükségleti cikket a rendeletek anomáliáinak tükrében. Itt van például a *jég*. Rendkívül fontos fogyasztási cikk nyáron. Van egy rendelet, amely elrendeli, hogy miképpen szabad a jégtömböket a munkásoknak kihordani. Megtiltja az a rendelet, hogy a munkás egy a vállára borított zsákon hordhassa a jeget és higiénikus szempontból azt rendeli, hogy a kihordó munkásnak gummivásznat

kell vállára borítania és a jégtömböt arra kell rá-raknia. Pedig tudva van, hogy a jégnek a munkás ruhájával érintkező felülete, amikor olvad, lefelé csorog s így egészségügyi szempontból nem jelent veszedelmet, ha akármiféle zsákszövetet is vet a munkás a vállára. Arról viszont nem gondoskodik a rendelet, hogy például a természetes jéggel szemben bizonyos egészségügyi rendszabályokat foganatosítson, holott akárhányszor mocsaras vizekből szedik össze a fogyasztók számára ezt a jeget – olyan jeget, amelyben tisztiorvosi megállapítás szerint nem egyszerűen a legundorítóbb fertőző anyagok is találhatóak. *Ezt* szabad forgalomba hozni, ez ellen nem véd meg a rendelet, csak gummivászon legyen a jég-kihordó munkás vállán.

Abban a nagy zűrzavarban, melyet a különböző jelszavak a drágaság körül keltenek, vissza-visszajár kísértetni az ármaximálás jelszava. Bízvást ki lehet mondani, hogy semmiféle ármaximálásra szükség nincs. De hogy a hatóságok szakemberekkel bizonyos közszükségleti cikkeknek az *irányárát* megállapíthassák: az egészen jól elképzelhető.

Példának hozom fel erre a külföld több nagyvárosában működő *szakértői bizottságokat*, amelyekben helyet foglalnak a termelők, a vállalatok és a fogyaszt-

tok képviselői. Ez a bizottság megállapítja a termelői árat, a közvetítőig fölmerülendő költségeket és a kereskedőnek méltányos hasznát. Ámbár az ilyen irányár nem hat a törvényes rendelkezés erejével, mégis nagyjában az így megállapított árak hatályosan érvényesülnek, mert ezeket az árakat szakértők állapítják meg, tehát mindenkinek az érdeke meg van védve.

A drágaság körül burjánzó jelszavak kritikátlan hangzavarában a leghangosabbak és éppen most különösen aktuálisak a *kartellelles* jelszavak. Ma már a komoly kritika tisztában van azzal, hogy csak a kartel kinövéseinek megszüntetését szabad követelni, de a kritikátlan – mondhatnám – demagóg jelszavak úgy állítják be a kérdést, mintha a kartel valami feltétlenül kiirtandó rossz volna, holott hamis beállítás, hogy ahol kartel van, ott kiuzsorázás is folyik.

Éppen azért, ha a kartelt külön törvénnyel akarjuk szabályozni, akkor ugyancsak körültekintéssel kell a problémához hozzányúlni, hogy ne éppen azokat az érdekeket sértsük meg, amelyeket a törvényes szabályozással tulajdonképpen megvédeni óhajtánánk. Az a törvényjavaslat például, amely minálunk most került parlamenti tárgyalás alá, már

beleesett ebbe a hibába, amikor – anélkül, hogy az egész javaslat részletes bírálatába bocsátkozni kívánék, – a bizottsági tárgyalások során oly paragrafust iktattak a javaslatba, amely a kereskedelemre nézve, amit pedig a kartell törvény-javaslat szintén megvédeni óhajt, a legsúlyosabb sérelmet jelenti. Arról az utólag beiktatott paragrafusról szólok, amely két hónapig terjedő fogházzal kívánja büntetni azokat az egyéneket, akik másokkal összebeszélnek, vagy összejátszanak, hogy a piaci helyzet kihasználásával valamely mezőgazdasági termék áralakulását a vásárlástól való tartózkodással, vagy más módon befolyásolják. Ez magyarul azt jelenti, hogy ha a kereskedő, aki a vidéki piacon végzi bevásárlásait, ott valamely fogyasztási cikk árát az országos, vagy fővárosi árviszonyokhoz képest túlmagasnak találja, vagy sürgőnyt kap külföldről, hogy az árak visszamentek és ezért lemond arról, hogy egyáltalán vagy csak olcsóbban vásároljon és ha ugyanily okból ugyanott mások is tartózkodnak a vásárlástól, abból a helyi hatóság már jogot szerezhet arra, hogy az illető kereskedők ellen eljárjon, őket az áralakulás összebeszélésszerű befolyásolásával megvádolja és a vádlottak padjára, vagy esetleg fogházba juttassa. Oly intézkedés ez, amely a sikanériák egész sorozatát

szabadítja fel a kereskedelem ellen, ami arra fog vezetni, hogy a jobb kereskedő inkább elkerüli a piacot, semhogy vexaturáknak kitegye *magát*.

Ez az egy példa is igazolja, hogy a kartel szabályozásának ügye mennyire kényes kérdés és hogy a hangzatos jelszavak kritikátlan honorálása éppen azoknak az érdekeknek sérelmére vezet, amelyeket a karteitörvény megvédeni akarna. Sőt – és most Vágó József igen szellemes tételét idézem – nem az a baj, hogy van kartel, hanem az, hogy nincsen elég kartel és tulajdonképpen az volna kívánatos, hogy ha a mezőgazdák is kartelbe tudnának lépni.

Nem a mostani karteltörvény-javaslat az egyedüli, amely a jelszavak hatása alatt oly rendelkezéseket kodifikál, amelyeknek fegyvere visszafelé *sül* el. A *határidőüzlet* megrendszabályozásának jelszava sugalmazta a többi közt az állami gabonavásárló központ felállítását és azt látjuk, hogy ezen a módon ugyancsak sikerült a gabontőzsdét alaposan megbénítani. Hamarosan rá fognak jönni, hogy ez a törvény, amely tulajdonképpen a mezőgazdaság javát kívánta volna szolgálni, – a gabonatőzsde és a határidőpiac megbénításával a mezőgazdaság kárára szolgál.

Nem kívánok ezúttal mindezekbe a kérdésekbe mélyebben beleereszkedni. Csak megállapítom azt,

hogy a legtöbb jelszó az egymással szemben álló érdekkörök érdekéből fakad és az ilyen jelszavak alapjában véve sokszor csak agitációs eszközök, amelyekkel a drágaság valódi lényegét az igazságtól elterelik.

Nem állítom és nem állítottam azt, hogy a különböző jelszavakban nem rejlik sok igazság *is*, de állítom azt, hogy a jelszavak terén *nincsenek egyeduralkodó igazságok*, hanem csak *egymást kiegészítő igazságok* vannak és sokszor a legellentétebb igazságok kellő ellensúlyozásával éadjük el a legjobbat, a legüdvösebbet.

A baj az, hogy az emberek nagy többsége nem tud annyit keresni, mint amennyi az elemi szükségletek kielégítésére elegendő és itt nem használ a *Ford-féle frázis*, melyet ugyancsak jelszóként hangoztatnak, hogy *magasabb bérekkel* kellene emelni a fogyasztó-képességet. Ez a frázis megdől azon, hogy magasabb bért mégsem lehet kifizetni, mint amennyit a termelt érték elbír.

Folytathatnám tovább is a különböző jelszavaknak felsorolását. Szólhatnék még a *racionalizálás jelszaváról*, a világszerte dúló *munkanélküliség* problémája körül hemzsegő jelszavakról; szólhatnék a legújabb jelszavakról: „*Preisabbau*“ „*Lohnabbau*“, „*Steuerabbau*“, amikkel szemben inkább a „*Schlag-*

wortabbau“ jelszavát ajánlanám; – de nem óhajtom kimeríteni igen tisztelt hallgatóim türelmét és ezért csak arra kérek engedelmet, hogy közismert vonatkozásaimnál fogva az újabban közkeletűvé vált jelszavaknak még arra az ominózus csoportjára világítsak rá, amelyek nem is a politika, hanem a pártpolitika köréből siklanak át a közgazdaság terére és amelyeket általánosságban *felekezeti*, helyesebben szólva: *felekezetieskedő jelszavaknak* kell minősítenem.

Magyarán szólva, azokról a bizonyos körökben közkedvelt, bár ma már némiképp leszoruló jelszavakról óhajtok még megemlékezni, amelyek a közgazdasági életnek és különösen a kereskedelemnek elzsidósodását bizonyos fokú vádszerűséggel élezik ki.

Azt hiszem, nyíltan lehet beszélni erről a kérdéstről és ezekről az időnként felburjánzó jelszavakról, amelyek a nagy katasztrófák után bekövetkező válságos időkben mindig újra és újra fel szoktak hangzani.

Lehet-e jogosan a magyar közgazdasági élet elzsidósodásáról beszélni és lehet-e komolyan vádat emelni a magyarországi izraelita felekezet ellen, amiért tagjai csakugyan jelentékeny részben a közgazdasági életben és főként a kereskedelemben keresték egzisztenciájukat?

A zsidóság története Magyarországon adja meg a kérdésre a feleletet. Csak egy-másfél századra óhajtok visszamutatni. József császár koráig az egyetlen foglalkozási ág, amelynek körében a zsidóság a maga megélhetését kereshette, a kereskedelem volt. Sem a mezőgazdaságban, sem a szellemi foglalkozások terén a zsidók el nem helyezkedhettek és így a kereskedelem terén vált mind tökéletesebbé a zsidóság jártassága úgy, hogy a magyar zsidóság volt az, amely a magyar kereskedelmi és közgazdasági életet fokozatosan a fejlődés útjára vitte.

A XVIII. század végén indult meg ez a folyamat, amikor József császár 1783-ban megnyitotta a városok kapuit a zsidóság letelepedésére, de – amint dr. Büchler Sándor kitűnő műve a Zsidók történetéről följegyezi, – már egy évvel ezelőtt, 1782-ben, két óbudai zsidó, Sámuel Jakab és Mózes Löw, kérvényben fordultak Pest város tanácsához, hogy ne csak vásári időre, hanem állandóan tarthassanak nyitva itt vendéglőt hitsorsosaik számára és kérvényükben előadták, hogy ha a zsidó kereskedőknek ily módon volna itt hol étkezniök, akkor az általuk föllendítendő kereskedelem révén „Pest rövid évek múltán Magyarország első kereskedelmi városa” lenne.

A tények erejével lehet rámutatni arra, hogy a

Pesten lassanként megtelepülő zsidók beváltották azt az ígéretet, amelyet 1782-ben a Pestre kívánczó két óbudai zsidó tett, hogy Pestet rövid évek múltán Magyarország első kereskedelmi városává teszik.

A múlt század harmincas éveiben, tehát most száz éve Pesten már a zsidó kereskedők oly számban vannak, hogy egy úgynevezett Izraelita Kereskedők Testülete is fennállott, egyedül a nagykereskedőknek száma pedig ekkor Pesten már 120-ra emelkedett, köztük oly cégek, amelyek ma is becsülettel állják meg helyüket a piacon,

Ugyancsak a negyvenes években, – amint azt dr. Venetiáner Lajos történelmi műve részletezi, – már a zsidók nagy lendülettel vettek részt az iparmozgalmakban is. Az óbudai Goldberger-gyár, amely már 1785-ben alapított, akkor emelkedett a fejlődés oly jelentős fokára, hogy készítményei az ország határán túl is kikerültek. A herendi porcellángyár, Fischer Mór alapítása, 1842-ben az első magyar iparműkiállításon már bronzérmét, 1847-ben pedig nagy aranyérmét nyer.

Az 1860-ban meginduló nemzeti újjászületés a maga harcos építő táborában mindenütt ott találja a zsidóságot is és meg kell állapítani, hogy a fejlődés műve sokat köszönhet az ő munkájuknak. A köz-

gazdasági alkotások terén Neuschlossék megalapítják az első parkettagyárat, Posnerék nagyrafejlesztik a papirkereskedést, Falk Zsigmond a nyomdászipart, Lévay Henrik a magyar biztosítási ügy kezdeményezője, Jellinek Mór: a gabonacsarnok elnöke, már régebben Ullmann Mózes részt vesz a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank megalapításában. A malomipart, a bányaiipart zsidók emelték közgazdasági jelentőségű magas fokra, zsidók alapították és fejlesztették a legnagyobb szénbányaműveket, a Salgótarjánit, az Északmagyarországit, a Magyar Általános Kőszénbányát, zsidók által alapított részvénytársaságok alapították meg a Rimamurányit és a gyárak, ipartelepek, iparvasutak egész sorozatát. A Kohner-, Wolfner-, hatvani Deutsch-, Wahrmann-, madarasi Beck-, Koppéiy-, Chorin- és ma is jelentős közgazdasági tényezők gyanánt szereplő családok egész sorozata, oly férfiak, mint Kornfeld Zsigmond, Lánczy Leó, Weisz Fülöp, Weisz Manfréd és számosan mások alkotásaikkal szolgáltattak beszédes igazolást arra, hogy amit 1782-ben az a két szegény óbudai zsidó ígért, nem volt üres ígélet, mert igenis a zsidók munkájából föllendülő kereskedelem által Pest Magyarország első kereskedelmi városa lett, sőt a világpiacon *is* jelentős számottevő tényező.

Hogy a zsidók nagyarányú közreműködése a magyar közgazdasági életben mennyire emelte a magyar ipart és kereskedelmet, ezt illusztrálja az is, hogy az 1885-iki országos kiállításon 8218 kiállító között 1 155 zsidó szerepeit és 3890 kitüntetett kiállító között 671 zsidó kiállító részesült kitüntetésben. A magyar zsidók közgazdasági tevékenységének jelentőségét még fokozottabban tünteti fel az 1896. évi millenáris kiállítás és Matlekovits Sándor hatalmas műve méltóképpen világítja meg munkájukat Magyarország közgazdasági felépítésében.

A magyarországi zsidóság történelmi helyzetének fejlődése hozta magával, hogy a magyar zsidók főképp közgazdasági téren helyezkedtek el és ez a történelmi fejlődés hozta magával azt is, hogy közszolgálatban és őstermelésben nem volt módjuk arányosan elhelyezkedniük. Ez hozta magával, hogy az utolsó békebeli statisztika szerint, 1910-ben, például közszolgálatban álló állami tisztviselők között a zsidók még 5%-kal szerepelnek ugyan, de már az őstermelésben csak %%-kai, ezzel szemben a kereskedelmi és gazdasági életben 60%-kal. De már az az állítás, hogy a zsidók a fizikai munkától aránytalanul távoltartották magukat, megint nem állhat meg, mert a békebeli, 1910-iki statisztikai adatok szerint a férfimun-

kasok összlétszámában 11.3%, míg az 1920-as adatok szerint 14% volt a zsidók arányszáma, tehát csaknem háromszorosa az országos arányszámnak.

Az bizonyos, hogy az évszázados rászorítottság alapján a zsidók főként a kereskedelmi, a közgazdasági pályán helyezkedhettek el, mert másutt nem volt módjuk elhelyezkedni. Vice-versa azonban nem állott fenn az az akadály, hogy az ország hatalmas arányú keresztény lakossága a kereskedelmi és a közgazdasági életben is a maga számarányának megfelelően el ne helyezkedhessek. Itt más elfogultságok érvényesültek, még pedig magával a kereskedelmi és közgazdasági pályával szemben. Nem állhat meg tehát az izraelita felekezet ellen a kereskedelemben való túkengésnek vádja akkor, amikor ez a helyzet talán nagyobb mértékben az ország nagyarányú többi lakosságának mulasztásából s az e pályától való idegenkedésből adódott.

Végeredményben pedig a kérdést az dönti el, vajjon a zsidóságnak ez a nagyarányú részvétele a kereskedelmi, valamint közgazdasági életben hasznára vált-e az ország fejlődésének, vagy sem. A tények és adatok azt mutatják, hogy hasznára vált, sőt mutatják azt, hogy azok a tapasztalatok, az a tudás és rátermettség, amelyről a zsidóság a kereskedelmi és köz-

gazdasági pályán mindenkor tanúságot tett, máriól-holnaprá nem pótolhatók oly elemekkel, akik a kereskedelmi és közgazdasági élettől a múltban mindenkor távol tartották magukat. Ebben az értelemben egyenesen káros volna a felekezetieskedő jelszavaknak térfoglalása a közgazdasági életben, ahonnan elvégre mégsem lehet kiküszöbölni azokat a tényezőket, akik erre a pályára a leghivatottabbak és a leginkább rátermettek.

Legyen szabad most előadásom befejezéseként annyi jelszó után, amellyel szemben többé-kevésbé állást kellett foglalom, egy olyan jelszót idehoznom, amelyet a legsűrűbben hangoztatnak és amelyet mégis, sajnos, a legkevésbé követnek, holott ha ezt követnék, annak kétségtelenül mélyreható és üdvös hatása volna nemcsak a politikai és társadalmi életben, hanem a közgazdasági életben is, melynek teréről pedig egyébként a jelszavak számkivetendők volnának.

Ez a jelszó: az *összefogás* jelszava. „*Fogjunk össze*” – hangzik a közélet minden fórumán anélkül, hogy ezúttal a szót követné is a tett. „*Fogjunk össze*”, – hangzik a jelszó, – csaknem olyanformán, mint abban a bizonyos közismert operai kórusban, hogy: „a gróf a vízbefúlt, mentsük meg őt”, és amíg a legkülönbözőbb hangnemekben hangzik a kórus, „ment-

sük meg őt”, azalatt szerencsésen a vízbe is fül a gróf.

Fogjunk össze: ez talán az egyetlen jelszó, amely ha üres szólamból élettartalmas cselekedetté válnék, valóban alkalmas volna arra, hogy életünknek kátyúba rekedt szekerét kimozdítsa ebből a mai súlyos válságból a munka, a haladás útjára. Fogjon össze agrár és merkantil, fogjdn össze mezőgazdaság, ipar és kereskedelem, fogjon össze ennek az országnak minden társadalmi, felekezeti és foglalkozásbeli rétege és azt az erőt, amelyet a különböző gazdasági és érdekkörök az egymás ellen irányuló harcra fordítanak, egyesítsék közös munkával a közös célra, amelyet külön utakon sohasem lehet elérni, hanem csak összefogva, az ország egyetemes érdekeinek közös útján.

A sok szétágazó és egymással szembehelyezkedő jelszó helyett vezessen bennünket az összefogás, az összetartás jelszava és akkor ki fogunk lábolni ebből a mai válságból is, amely világválság ugyan, de amelyet Magyarországon a jelszópolitika még külön is súlyosbít.

COBDEN RICHARD.

Cobden Richard angol államférfi, szül. Dunfordban (Sussex) 1804. június 3., meghalt 1865 április 2. Miután atyja elvesztette vagyonát s családját nagy nyomorban hagyta, Cobden juhokat őrzött, majd csekély iskolai tanultsággal Londonba ment, ahol egyik rokona kartongyárában kapott alárendelt állást, óriási szorgalmával rövid időn belül a gyár külföldi ágensévé küzdötte fel magát s ebben a minőségben beutazta Európa és Északamerika jórészét; nem-sokára résztulajdonosa volt Manchesterben egy kartongyárnak, amelyet *célszerű* újításaival felvirágoztatott. Ekkor adott ki két politikai röpiratot: Anglia, Írország, Amerika és Oroszország címek alatt, amelyekben kedves eszméjét, az államok szabadkereskedelmi összeköttetésén alapuló békét hirdeti. Röpiratai hatottak s ennek köszönheti, hogy 1835-ben megalapíthatta az Athenaeumnak nevezett intézetet, mely az iparosíjjak szellemi kiképzésére volt szentelve. Cobden ezután keresztülvitte, hogy Manchester igazgatását az arisztokrata földesúr kezéből egy választott községi tanács vette át, melynek ő is tagja volt. Csakhamar a kereskedelmi kamara elnökévé

választották. Itt indítványozta 1838-ban, midőn a gabonatörvény módosítását hozták szőnyegre, hogy ezt a törvényt, mely csak a földbirtokos arisztokratáknak használ, töröljék el teljesen. Indítványát 1838 december 13-án fölterjesztette a parlamenthez s az iparosok számtalan kérvénye csatlakozott hozzá. Cobden megalapította a híres Anti-Corn-Law-League-t és bámulatos buzgósággal működött ennek szervezése körül, folyton hirdetve a föltétlen szabad kereskedés megvalósítását. 1841-ben a parlamentbe választották s ettől kezdve öt ülészakon át folytatta lelkes harcát a földbirtokos arisztokraták ellen, beszédeiben erőteljes színekkel festve a nép nyomorát, míg végre az 1845. évi rossz termés általánossá tette a mozgalmat, melyhez most már a középosztály is csatlakozott. Peel Róbert elismerte, hogy engedni kell az ország kívánságának s 1846-ban három évi időtartamra fel akarta függeszteni a gabonatörvény hatályát. Cobden ezzel nem elégedett meg és a törvény eltörlését követelte. Végre 1846 júniusában, az úgynevezett monstre-vita után Cobden győzött és Peel maga elismerte, hogy a nagy reform főérdeme őt illeti. Nyilvános adakozásból 100.000 fonttal tisztelték meg követői. 1849-ben Palmerston a whig-minisztériumban egy tárcát ajánlott fel neki, melyet

azonban Cobden nem fogadott el, hanem nagyobb utat tett Európában, hol mindenütt nagy kitüntetésekkel, ovációkkal fogadták. Eközben Westriding kerület (Yorkshire) 38.000 szavazattal képviselőjévé választotta s 1849-ben az ő közreműködésével törölte el a parlament a híres Navigations actot. Cobden most a szavazat jog kiterjesztésén és a béketársulatok szervezésén működött s az előbbi célból az Anti-Cornlaw-League helyébe a Financial-Reform-Associationnal egyesült választási reformszövetkezetet léptette. Lelkesen szónokolt Palmerston beavatkozási politikája ellen és 1853-ban népszerűsége rovására, az Oroszországgal való háború ellen izgatott. 1857-ben bizalmatlanságot is szavaztatott a kormánynak, azonban az új választásoknál a háború-párt legyőzte Cobdenéket. Cobden Amerikába ment s még utazása alatt képviselővé választották, az újból kormányra lépő Palmerston pedig a kereskedelmi tárcával kínálta meg. Cobden azonban mindkét állást elutasította, mert nem akarta magát egyik párthoz sem kötni. Folytonos összeköttetésben állott a magyar emigrációval és kivált Kossuthnal, s ügyüket magáévá tette. 1860-ban lényeges része volt az angol-francia, szabad alapokon nyugvó, híres kereskedelmi szerződés megkötésében s tovább működött, mint a parlamentnek

független tagja. Több röpiratot adott ki a békés haladás érdekében (például *The tree panics*). Bright parlamentreformi mozgalma alatt Cobden határozott állást foglalt a déliekkel küzdő északamerikai államok mellett. 1864 őszén tartotta utolsó nagy beszédét, ismét a beavatkozási politika ellen szónokolva, de erre előállott régi mellbaja és vissza kellett vonulnia a politikától. Betegsége dacára részt szeretett volna venni a kanadai kérdés békés megoldásában, ezért Londonba is utazott, ahol azonban utolérte a halál. A híres államférfi emlékére barátai Cobdenklubot alapítottak, melynek főcélja a szabadkereskedelmi eszmék terjesztése, s mely évenként megüli vezérének emlékét. Több szobrot emeltek neki és pedig nemcsak hazájában, hanem a külföldön, például Verviersben is. Cobden politikai dolgozatai: *The political writings of Richard Cobden* cím alatt 1867-ben jelent meg két kötetben, beszédeit pedig 1870-ben adták ki: *Cobden's speeches on questions of public policy* címmel. – L. Salis-Schwabe: *R. Cobden* (Paris 1879); Holtzendorff: *R. Cobden* (Berlin, 1874); Morley: *The life of R. Cobden* (két kötet, London 1851); Léon Say: *Cobden* (Paris 1892).

Hegedűs Lóránt.
(Pallas Lexikon.)